

ÚJJÁÉLEDT ANTIK IMPERIALIZMUS.

I. A világháború kitörése óta az európai kultúrát a pesszimizmus sötét árnyéka kíséri: a Götterdämmerung tragikus hangulata. Mintha Európa néha már úgy érezné, hogy a történet világtervében, az emberiség fejlődésében rájutó feladatot lényegében már megoldotta volna, új döntő szerep már nem várakozik rá, mert kiélte a benne szunnyadó erők javát. Mintha nem bízna többé a maga erejében: mind gyakrabban filozofál a saját hervadásáról, az Untergang des Abendlandes-ről; s ha akad optimista gondolkodója is, mint gr. Keyserling, ez is az új és nagy jövőt csakis a mai kultúra romjain, ennek pusztulása árán tudja elképzelni: meg kell előbb halnia a mai velejében eltechnizált embernek, a soffőr-típusnak, mely most uralkodik. Amerika már régen felszabadította magát Európa gyámsága alól, sőt gazdaságilag fölibe kerekedett, bár nagyjában a kultúra egységét Európával megőrizte. De a nagy ázsiai népek emandpálódási folyamata is, veszedelmes eréllyel, már megindult: a keleti népek is a maguk lábára állnak; India, Kína stb. lerázzák az európai igát, a maguk sajátos lelkét és kultúráját akarják fejleszteni és kiélni s nem európai modell szerint átformálni és eltorzítani. Útban van a gigantikus összecsapás Nyugat és Kelet között. Nyugat már megtanította Keletet a küzdelem legalkalmasabb technikai eszközeire: ezek élet Kelet most a mester ellen fordíthatja, hogy önállóságát utólag kivívja.

Európa a maga jelentőségét kezdi lefokozottnak érezni. Ennek ellenére a gazdasági és kulturális egység igazi tudata nem bír benne a szép szavak árján felül hatékonyabban kifejlődni. Európa, sokféle népből való történeti kialakulása folytán, unitas multiplex: a hangsúly azonban százszorta inkább a „sokrétű“ jelzőre, semmint az „egység“-re esik. Lehetséges, hogy az említett eszkatologikus hangulat csak átmeneti: s erkölcsi következménye éppen az újjászületés utáni erősebb sóvárgás, az erők megfeszítettebb gyűjtése lesz. Ennek jelei is mutatkoznak már.

Mindezidáig az európai történet folyamán a sokféle nemzet között a legerősebb összetartó kulturális kapocs a közös gyökér: a kereszténységgel egybeforrott antik világ volt. Ez avatja Európát kétezer esztendő óta, bármily heves belső küzdelmek marcangolták is, egy szellemi közösséggé: az antik világ mint művdődési bázis formálta ki az európai kollektív lelket.

Minden egyes nagy történeti korszak kultúrájában az előzővel szemben a plusz valami ösztön- és érzelemszerű, irradonális elem, új, önkéntelenül feltörő életérzés és életforma, mely nem szorítható tudatos fogalmaink szürke hálójába, észszerűen nem logizálható. Amikor ez az új életérzés megjelenik, a régebbi életforma fokozatosan elhal s helyet enged az újnak s vele egybeolvad. Az antik kultúra nagy haldoklása is megkezdődik, amikor Betlehem fölött a csillag megjelenik. Ez a haldoklás azonban a világtörténet legnagyobb kulturális eutanáziája: az antik életfelfogás értékeinek tábláját a Názáreti összetöri ugyan, de a törmelékeket Szent Ágoston és társai összeszedik, átértékelik, újra csoportosítják: az antik kultúrát

és a kereszténység friss életformáit egy felsőbb, termékeny szintézisbe olvasztják. A krisztianizált antik kultúra műveli ki a nagy barbár tömegeket, amelyeknek visszatekintő lelke pár század múlva a múltból szövi ki a jövő fényes politikai álmát: a római világimperium visszaállítását. Az antik világ történeti ereje ölt új formát Nagy Károly német-római szent birodalmában, a római cészárok dicsőségét szomjúhozza a már félig művelt keresztény barbár.

Ha a fényes antik kultúra külsőleg meg is hal, de benső értelme továbbra is a történet legnagyobb hajtóereje marad. Új embertípusok támadnak, melyeket évszázadok, sőt évezredek választanak el s hántolnak egymásra, de az új emberekből minduntalan kitör a vágy, hogy a régi embert, az antik típust folytassák. Az új nemzedékek lelke többször is átcsoportosul, de az antik alapra, a kultúra régi egységére minduntalan visszatér, a régi formákban akarja magát az új psziché kifejezni. Ez a vágy különös hangszllyal tör elő a renaissanceban s a XVIII. század végén a neohumanisztikus irodalmi és művészeti mozgalomban. S ma újra nagy eréllyel tör elő az antik szellem, a lelkek örök újjászületésének forrása, a francia, az olasz és részben az angol nemzetek kebléből. A régi római világ ezen manapság ható *actio in distans*-ának történeti ereje nem csupán a kulturális értékközösség felismeréséből fakad, mint a régebbi renaissanceoknál; a francia, olasz és angol világ a római kultúra iránt újra erősen ébredező rokonszenvének indítéka most elsősorban nem az esztétikai rajongás, sem az általános emberiért, a régieknél legszebben megtestesült humanitásért való lelkesedés, mint a Winckelmannék, Herderék és Goetheék neohumanizmusa korában, hanem a római imperium erkölcsi és politikai hatalmának lehető rehisztorizálása. A világháborúból győztesen kikerült mai francia, olasz és angol nemzedék imperialisztikus szelleme rokonnak érzi magát római őseivel, magát a római világbirodalom egyedül jogos örökösének tartja.

Ennek az érzésnek és gondolatnak lángja a régi Itália földjén a fascista öntudatban csap a legmagasabbra, de ott ég kisebb-nagyobb lánggal a francia és az angol nacionalista hatalomsóvárgásban is. A hivatalos és nemhivatalos kultúrpolitika háttérében halkán vagy fennszóval ott munkálódik a régi római imperium új formában megvalósítandó eszményképe. Keyserling túlozza a mai mozi- és rádióbarát, kilométerfaló, aviatikus fiatal nemzedék lelkének tradíciómentes¹, minden történeti megkötöttségtől független jellegét. A modern technika mégsem „borotvált le“ minden régi hagyományt. Sőt éppen a legrégebb kezd újra uralkodni rajta: a klasz'szikus Róma erkölcsi és politikai hatalma. Ha azonban valamikor ennek kultúrája volt az európai népek közös összekötő szellemi kapcsa, az átfogó humanitás, ma éppen ellenkezően rivalitást jelent, mely a jelzett népeket egymástól politikai aspirációikban elválasztja. Mind a három nép magát a római hatalom örökösének érzi s ezen az örökségen előbb-utóbb hajbakapnak.

A mai történet dinamikájának az antik világ hovatovább újra fontos tényezőjévé emelkedik. A római imperium kapuja tűnik fel újra annak a Porta Triumphalis-nak, mely a nemzeti nagyság birodalmába vezet. A távoli múlt hullámai így belezajlanak a jelen élet folyamába. A XVIII. század második felében, a felvilágosodás áramlatának kedves témája volt az antik és a modern világ összehasonlítása, a *parallel des anciens et des modernes*, hogy kimutassa, mennyire túlszárnyalta az új világ a régít. Ma viszont azt tapasztaljuk, hogy a román népek erkölcsi és hatalmi eszményekért a régi Rómához térnek vissza, ennek szellemében és hőseiben keresik erkölcsi és nemzed regenerációjuk újra friss forrását.

II. A világháború győzelmes befejezése után Franciaország újjászervezi közoktatásügyét. A nacionalista kormány a középiskolák 1923-ban megállapított új szervezetében főképp a régi nemzeti történeti erőket akarja érvényesíteni, amikor a latint a középiskola alsó négy osztályában, a görögöt a III. és IV. osztályban valamennyi tanulóra nézve kivétel nélkül kötelezőnek rendeli el. Léon Bérard közoktatási miniszter remekül jellemezte az új tanulmányi rendet megállapító dekrétumban a klasszikus nyelvek és irodalmak formai és tartalmi művelő értékét. A művelt nacionalista franciák nagy része örömmel üdvözölte a humanisztikus hagyományoknak a középiskola új szervezetében érvényesülő erősebb hangsúlyát, a nemzet vezető elemeit nevelni hivatott iskolának az antik múlt útjaira való terelését, a francia műveltség klasszikus hagyományaihoz való visszatérést.

Az egész reform mögött azonban kétségkívül politikai célzat is lappang: a francia -nemzet művelt vezető rétegét kis korától kezdve annak tudatával akarja áthatni, hogy a francia műveltség az antik földközítengeri kultúrának igaz és illetékes folytatója, egyben a római világmenterium örököse. A francia ifjúság közvetlen forrásokból lássa, hogy hazája kultúrájának bölcsője görög és római földön ringott; az előkelő történeti származásnak, a Julius Caesar Galliájának ismerete nemzeti tudatát és érzését fokozza, egyszersmind erősítse meg Franciaországnak abba a nagy művelődési és politikai hivatásába vetett hitét, melyet múltjánál fogva a Földközi-tenger vidékén s egész Európában be kell töltenie. A francia kultúra klasszikus történeti hagyományainak ápolása tehát mintegy a francia imperializmus szellemi háttere. A francia kultúra hatalma és befolyása elsősorban irodalmi és művészeti alkotásaiban rejlik s csak másodsorban technikájában és gazdasági szervezetében. Legfőbb érdeke tehát, hogy szellemi kultúrájának hatóerőit színvonalon tartsa, sőt továbbfejlessze. Ezzel biztosíthatja legjobban ezentúl is a világra való nagy hatását, egyben politikai jelentőségét. A francia parlamentben többször hangzik el ilyen irányú felszólalás. Az egyik képviselő, Gaston Deschamps, az 1923. évi költségvetési viták alkalmával hosszú beszédet szentel a klasszikus világ s a francia műveltség szakadatlan folytonosságának. Franciaország legnagyobb dicsőségének mondja, hogy az antik kultúra hagyományait mindig gonddal megőrizte. A Rómától alapított francia városok semmit sem vesztek első frissességükből és antik szépségükből. S hosszasan kitér Deschamps az „északi barbárokra“, akik közül Ostwald ült durván hadat üzen a klasszikus nyelveknek és iskolai tanításuknak.¹ Annyi hévvel védi az antik világot a francia képviselő a barbár germánok ellen, mintha sohasem élt volna a görögrajongó Winckelmann, Herder, Goethe és Schiller, mintha nem is német földön támadt volna a legszigorúbb gimnázium-típus, mintha nem nőtt volna szinte beláthatatlanul nagyra másfél század óta a német klasszika-filológia és ókori történettudomány; mintha Niebuhr, Mommsen, Curtius, Furtwängler, Wilamovitz-Möllendorf stb. nem is németnek született volna. Igaz, hogy a germán szellem magát inkább a göröggel érzi rokonnak: a XVIII. század német neohumanizmusa éppúgy a görögség esztétikai kultusza, mint a mai újra fellendült német ókori tudomány is elsősorban graedzáló hajlamot mutat. A franciák, amint a fönnebbi nyilatkozat is bizonyítja, monopolizálni akarják az antik világot, mintha az egyenes vérség kapcsán egyedül nekik volna joguk a klasszikus kultúrára értékeinek ápolása és ezen keresztül a politikai-nemzeti öntudat fokozására. Igaz ugyan, hogy a nemzeti kormányt követő szocialista uralom a Bérard-féle erősen antikizáló középiskolai tanulmányi rendet eltörölte s nagyjában a régít állította vissza. Azonban az

¹ A beszédet közli G. Bäumer: Europäische Kulturpolitik. 9—11 l.

1923-as klasszicizáló kísérlet így is annak a kultúrpolitikának jellemző szimptomája, mely az antik művelődési anyagból fakadó történeti tudaton keresztül a nemzet nagy politikai aspirációinak szolgálatában áll.

Nem nyílt politikai imperializmus forog itt szóban a franciáknál antik alapon: inkább ennek a klasszicizmustól kölcsönzött szellemi háttere, mint erkölcsi-nemzeti nevelő erő. E ponton meglepő történeti párhuzamra is bukkanunk a XVIII. század végéről s a XIX. század elejéről, amikor a francia újklasszicizmus a művészettől erkölcsi nevelő erőt követelt. Ezért a legmagasabbra az antik tárgyú történeti festészetet becsülte, mely nagy tetteket ábrázol. Esménye a régi, puritán erkölcsű római köztársaság volt mind a nagy forradalom előtt és alatt, mind a napóleoni érában. A francia ifjúság elé a római hősöket állította, hogy ezek példájával versenyre keljen. Az így klasszicizáló festészet a művészet tömegszuggeratívumával politikai célokat szolgál: jaques Louis Dávid ecsetje a római hősöket keresi, hogy ezek példája nyomán nemzetének új hősöket neveljen. Ebben a szellemből fogan főként „A Horatiusok esküje“. Hasonló szellem és tárgykör ihleti a szobrászatban Dávid d'Angers-t (Philopomen). Most száz évnél több idő múltán újra megvan a hajlam, hogy a római írókban rejlő értékeket a nacionalista szellem kiaknázza a maga számára.

III. Az olasz nemzet mostani újjászületése egyenest a Régi Róma eszményének történeti útvonalán ment végbe. Az olasz történetnek arra a drámai forráságú periódusára, mely a világháború befejezése óta lefolyt, a legjellemzőbb a faszces antik hatalmi szimbóluma. A modern kapitalisztikus gazdasági fejlődés és a nyomában járó szocialista-kommunista világfelfogás hiába formálta át Itália népének társadalmi szerkezetét s itatta át a tömegeket az orosz Kelet felforgató eszméivel: az olasz lélek mélyén ott szunnyadt a régi Róma hatalmának és dicsőségének emlékezete, melyet csak kellő pszichotechnikával fel kellett idézni, a megfelelő történeti akusztikába kellett állítani, hogy a történeti tudat elemi erővel törjön elő. Amikor a század elején a belga Vandervelde egy népgyűlésen himnuszt zeng Jézusnak és apostolainak' szocializmusáról, a siheder Mussolini egy székre ugrik s bár akkor teljesen a szocialista eszmekörben él, Nietzsche modorában bűnösnek bélyegzi a kereszténységet, mert romba döntötte a római birodalom hatalmas épületét, kiölte a római lélekből az erőt, a férfiaságot s bátorságot, mely naggyá emelte Rómát; alázatosságot, szegénységet és béketűrést prédikált s ezzel ledöntötte a cézároknak trónusát.¹ Már akkor ott lappang, még többé-kevésbé öntudatlanul, a római imperium nagysága és szuggeratív ereje a fiatal szocialistának lelke mélyén, aki akkor még Svájcban Leninnel és Troczkijjal, orosz anarchista diákkisasszonyokkal együtt rajong Marx kommunizmusáért s népét Lassalle és Liebknecht fordításával akarja megajándékozni.

A világháború tudatosá dolgozza ki benne az antik római imperializmus szellemét: szocialista vezér létére a leghevesebb szószólója a háborúnak az „északi barbárok“ ellen, kikkel szemben a latin törzsnek állva kell maradnia, mert előttük le nem térdepelhet. Mussolini maga is fegyvert ragad, vitézül harcol, súlyosan megsebesül, de büszke, hogy a római lélek bátorsága látszik benne.

S amikor 1919-ben győztes népe fölött már-már győzedelmeskedik orosz mintára az anarchia, a hiteden hitkeresés közepett a régi Rómában találja meg nemzete jövőjének hitét. Az antik Róma társadalmi és katonai szervezetében, a faszces fegyelmében fedezi fel a modern társadalmi hisz-

¹ M. G. Sardatti; Mussolini élete. 1927. 70. l.

téria, a bolsevista veszettség szérumát. Légiókat, centuriákat, cohorsokat szervez, a nemzeti eszme katonáit légionáriusoknak, vezéreiket konzuloknak hívja. A gyáratat mind nagyobb számban kommunizáló tömegek vörös rongyai helyében apró négszszegletű antik római zászlók rebbennek fel s négy büszke betű villámlik rajtuk: S. P. Q. R. s felettük ott röpköd a sas, a nagy római hadverők büszke aquilája. A fascies híveinek úgy kell köszönteniök egymást, mint régi római őseiknek, a légionáriusoknak: magasba emelt jobbkarral. A fascisták évről-évre a nemzetközi május elseje helyett a római világbirodalom megalapításának napját, a dies sacri natalis-t ünneplik meg, amikor díszmenetük a régi Róma diadalívei alatt vonul el. S az új római Cézár Vergüiusnak, az első imperátor költőjének szavaival tüzeü a régi Róma dicsőségére szomjúhozó fascistákat: Imperium Oceano, fámám terminavit astris: Róma hatalma az óceánt, híre a csillagokat verdesi. Hivatalos rendeletek a városok neveit hajdani antik nevükre keresztelik vissza: Girgenti-nek pl. ma már hivatalosan újra ókori neve van: Agrigento. Az antik Róma jegyében megújhódik a latin faj öntudata, megszületik a már-már anarchiába fúló Itália mai imperializmusa. „Róma — kiáltja a Vezér — a mi elindulási pontunk és Róma a mi végső állomásunk. Róma a mi eszményünk és Róma a mi mítoszunk. Álmodunk a római Itáliáról, amely okos és mozgékony, erős, hatalmas és fegyelmezett. Róma hallhatatlan szelleme éled újra a fascizmusban, római a mi jelvényünk, római a mi harci szervezetünk, római a mi bátorságunk és római a mi hitünk!” (Kemechey L.: Mussolini. 182. l.) A nemzet bármilyen életbevágó kérdése merül fel, az olasz diktátor rögtön a régi Róma analógiát keresi. „Nap-nap után — mondja egyik beszédében (1923. június 1.) — egyformán haladok a rómaiak módszere szerint, annak a Rómának példájára, amely sohasem nyugodott bele semmiféle vereségbe; annak a Rómának példájára, amely Terentius Varrót Cannae-ből való visszatértével szívesen fogadta, jóllehet tudta, hogy Aemilius Paulus véleménye ellenére kockáztatta a csatát s ennek következtében felelős volt a vereségért; annak a Rómának a példájára, amely megtiltotta a római matrónáknak, hogy Cannae után elhagyják házukat, nehogy fájdalmas és könnyteljes magaviseletükkel megzavarják a polgárság nyugalma; annak a Rómának példájára, amely állandóan megismétli a történelemnek fejezeteit, amely minden sikertelenségből a kitartás indítékát merítette s újra megfeszítette idegeit, gyarapította bátorságát és fokozta szenvedélyét.” (Mussolini Beszédei. Fordította gróf Zichy Rafaelné. 1927. 59. l.)

A történet most megújrázza magát. A régi Itália hatalmi expanziója először az afrikai partok, Karthágó felé, a mostani Tunisz gazdag földjére tört; s a mai túlnépesedett Itália is Hannibál földjére sóvárog, mely fölött ma a gall kakas uralkodik. S amikor a Duce az olasz flottával a tripoliszi gyarmatok megtekintésére indul, ugyanabból a kikötőből indul el, ahonnan a római császárok: Ostiából. A régi Róma hatalmát nem az elvek levegőperspektívájában, hanem a tettek szilárd és termékeny talaján szemléli s úgy érzi, hogy ha a régi rómaiak legyőzhették a világ anyyi népét, a mai Itália is lebírhatalan hatalmat képvisel. Julius Caesarnak, Gallia meghódítójának fehér márvány mellszobra ott csillog a Vezér íróasztala mellett. Canova valamikor Napóleont, mint új Juúus Caesart, a győzelem istennőjével kezében idealizálva ábrázolta (Milano, Brera). S ma Mussolinit, korunk egyik legérdekesebb szobrászgyénisége, Adolfo Wildt, cézárként örökíti meg mellkép formában, melynek arca a cézári akarat dinamikáját érezteti erős eszményesítéssel.

Ideál: a régi római hatalom és erény lehető restaurációja. Ennek tudatát a felnövekvő ifjú nemzedék lelkébe szuggerálni az új olasz kultúrpolitika

hivatása. Az olasz iskolai reformot, melyet 1923 május 6-án királyi dekrétum rendelt el, kétségkívül nem pusztán művelődési elvek, de az új Itália politikai eszményei és aspirációi is irányítják. Ápolja az iskola a nemzet öntudatát az antik nemzeti hagyományok tüzetes ismeretével: ez a politikai-hatalmi cél elérésének legbiztosabb útja. Semmi sem fokozza annyira a nemzet célok tudatosságát, mint a régi Róma s a mai olasz kultúra történeti kapcsolatainak s ezek folytonosságának alapos ismerete. Ezért Mussolini közoktatásügyi minisztere, Gentile, a neohegeliánus filozófiaprofesszor, kit mélyen áthat Hegel történetfilozófiájának szelleme, az iskolák tanterveinek középpontjába a történeti tanulmányokat állítja s az öt évfolyamú gimnáziumban s az erre épülő három évfolyamú liceumban a klasszikus oktatás kereteit kibővíti. E kiszélesített történelmi tanulmányokat a nemzet nagyjai tiszteletének, a hősök kultuszának kell áthatnia, mert ezeknek van az ifjúságra legmélyebb nevelő hatásuk. A legnagyobb egyszersmind a leg-egyszerűbb s ezért az egyszerű az elfogulatlan fiatal lelkek számára legkönnyebben hozzáférhető és megérthető. A hősök kultusza ápolja a legközvetlenebbül s a leghatékonyabban a nemzet önérzetét, egyszersmind az az engedelmesség és fegyelem szellemét. Ezért a hősök, a történeti démiurgoszok tisztelete, mint történetfilozófiai alapelv vonul végig az népiskolák és középiskolák új olasz történeti-irodalmi tantervein.¹ Az olasz iskola-reform szelleme ezért a szocialisták szemében antidemokratikus: „a távolság pátosza“ (Nietzsche) hangzik ki belőle. Egyébként a szocializmus és kommunizmus már csak azért is elvi ellensége minden humanisztikus történeti kultúrának, mert az utóbbi a nagy személyiségek egyéni példaadásának nevelő erején, a herosztiszteleten, az egyén erőinek szabad kibontakoztatása individualisztikus elvén épül fel s nem a tömeg, a kollektív erő kultuszán. A mai Itáliának a római imperium gondolatára való visszatérése, a római hősökre való sűrű hivatkozása egyben hangos tiltakozás minden, a nemzeti expanziót feszélyező pacifizmus ellen.

Az olasz középiskola ma valóban a történeti kultúra iskolája. A liceum két felső osztályában Itália művészeti emlékeire való tekintettel a művészet-történet heti két órával szerepel. Még a filozófiát is (a három felső osztályban heti 3—3 órában) az új tanterv egészen történeti alapon tárgyalatja. Mint-hogy a történeti fejlődést az ifjúsággal mélyen és közvetlenül akarja átélelni, nagy szerepet juttat a helyi történetnek, a közvetlen szemléletnek. „S valóban: lehet e valahol elevenebb a quattrocento, mint Firenzében? S Assisiben kell-e jobb vallásoktatás, mint az, amiről a Monté Vema minden köve regél?“ Az olasz diák a régi rómaiak életét a klasszikusokból, az első századok kereszténységét Szent Ágostonból, a középkorét Dantéból, az ellenreformációét Tassóból közvetlenül forrásszerűen ismerheti meg; a régi Itáliával való történeti kontinuitás valóban közvetlen élmény tárgya. Az olasz iskolareform előtt lebegő művelődési eszmény egyszóval csak a szellemi-történeti kultúrára korlátozódik; a természettudományoknak nem általános, hanem csak speciális művelődési értéket tulajdonít, melynek a szakiskolákban (istituto tecnico, agrimensura, liceo scientifico) kell érvényesülnie. Az olasz középiskola művelődési anyaga annyira történeti jellegű, hogy a gimnázium öt osztályában a matematika heti 1—2 órával

¹ Jellenző adat, hogy a történelmi s irodalmi oktatás mélységének és férfias szuggesztív erejének biztosítása céljából a középiskolai tanszékek betöltéséről szóló új olasz szabályzat kimondja, hogy a középiskolák felsőbb osztályaiban az irodalom és történelem oktatására női tanerők nem alkalmazhatók. A megokolás kifejti, hogy a nőnek nincs elég komoly sugalmazó ereje ahhoz, hogy kellő hatást gyakoroljon tanítványaira, akik egykor az ország nyilvános életében fognak szerepelni. Az olasz szabályzat értelmében a filozófia oktatása sem bízható nőkre. Valószínűleg azért, mert a filozófia körébe tartozik a logika is.

van képviselve, a természetismeret, mint külön tárgy, egyáltalán hiányzik belőle. Csak a felső három osztályban (a liceo-ban) jut a természettudományoknak, kémiának és földrajznak (így együttesen) heti két-három óra.

A történeti tudat a nemzetek önazonosságának tudata. Emlékezet nélkül az egyén sem tudná, ki volt tegnap s kicsoda ma? Így vannak a nemzetek is. S minél messzebbre nyúlik vissza ez a kollektív emlékezet s az idők minél nagyobb távolságát és minél monumentálisabb alkotásait foghatja át, annál büszkébb öntudattal tölti el az új nemzedékek lelkét és serkenti őket a munkára. Az olasz politika most egy nagyszabású akadémia alapítását tervezi, de ezt is elsősorban a történeti kultúra szolgálatába akarja állítani: az akadémia első feladata lesz a római és görög klasszikusok nagy kiadásának előkészítése.

Távol állunk attól, hogy ítéletet kockáztassunk a fasdzmus politikai, gazdasági és társadalmi értékéről. Ehhez, bármekkora is az új irány eredményei, a történeti perspektíva még hiányzik. A múlt komoly megbecsülése, Itália nagy antik hagyományainak föltámasztása, a mai olasz kultúra erős történeti érzéke s ezt tudatosan fejlesztő kultúrpolitikája láttára azonban merőben tagadnunk kell a darmstadti bölcs merész és szellemeskedő ítéletét, mely szerint „a fascista nem más, mint az olasz soffőr-típus.“

IV. Az angol hátratekintő nép, a nagy epikusok és historikusok nemzete, az egymásutánnak, a lassú fejlődésnek, az időnek népe, melynek közmondása szerint „az idő pénz“ s „az idő az igazság anyja“. Nem szereti a dramatikus változást, mint a forradalmi francia lélek, hanem a konzervatív haladást, azt a nyugodt történeti fejlődést, mint amilyen Lyell szerint a francia Cuvier-vel szemben a föld fejlődése, vagy Darwin és Spencer szerint az életé. (K. Jóéi: Neue Weltkultur, 1915.) Egy nép sem ragaszkodik tradícióihoz úgy, mint az angol. S ezek a tradíciók szintén a római imperiumba nyúlnak. Caesar még nem tudja meghódítani a britek földjét, ez csak Domitianus idején Agricolának sikerül. A római kultúra és nyelv csakhamar mélyen rányomja a bennszülött lakosságra bélyegét, ha mindjárt az V. század elején Róma kénytelen is légióit kivonni Britanniából. Nyomukban elárasztják a szigetországot az anglok és szászok, a germán hódítók, majd később a normannok. A római imperium emléke elhalványul, nyomait csak a nyelv őrzi meg. A régi Róma és a modern Anglia rokonsága csak világtörténeti párhuzammá halványul: az egyik az ó-, a másik az újkorban az emberiség legnagyobb civilizáló hatalma, a barbár népek egész tömegének hódítója. Mindkettőnek egyik kezében a kard, a másik kezében a törvénytábla. Amit karddal megszereznek, rögtön a jog uralma alá állítják. A hódítás technikája a két világbirodalom kialakításában sok hasonlóságot mutat.

A római vérkeveredés tudata az angol népben elhomályosult. Az angol historikusok viszonylag elhanyagolták a római rokonság vérségi arányának kérdését, mert ellenkezett azzal az a priori elméletükkel, hogy az angol faj, az angol intézmények és kultúra fejlődésének teutón eredete van. Stubbs és Freeman, az irányadó történészek, a germán hipotézis hívei s kevésbé érdeklődnek a latinizált kelták múltja iránt. Green J. R. egy félszázaddal ezelőtt Schleswiget tartja az angol faj őshazájának. Az angol tudomány kevés figyelemben részesíti azokat az elrómaiiasodott törzseket, amelyek építették a brit városokat s csinálták az utakat, mielőtt Hengist és Horsa kalózhajói a brit homokon kikötöttek. Tennyson is így énekel:

„Norman and Saxon and Dane are we“.

E szerint az angol merőben északi faj. Csak germán vér csergedezik benne.

Az új angol nemzedék most szakítani kezd ezzel az ortodox teutonhipotézissel. A világháború kitörése óta szégyenlem kezdi germán eredetét, germanophobiája romanizáltatja vele származását, a történeti eredet fel-fogását az ántánt politikájához simítja. Fokozott kedvvel kutatja Britannia római múltját; nem Schleswigben vagy Skandináviában keresi a maga igazi eredetét s kultúrájának forrását, hanem a fényes antik mediterrán birodalomban és műveltségben. Könyvekben, sőt napilapokban (1. a Daily Mail 45 cikkét Wanderings in Román Britain címen A. Weigall-tól 1926. egész nyarán) tárják fel a régi Rómának Angliában ma is sűrűn található nyomait. A római katonák nagy számban állomásoztak s telepedtek le Britanniában. Bennszülött nőket vettek feleségül s rajta hagyták utódaikon jellemük és fiziognómiájuk nyomát, melyet az idő máig sem törölt el. Az újkor legnagyobb birodalma sohasem alakulhatott volna ki, ha nem kapcsolódott volna ily szorosan az ókor világbirodalmához. A mai angol, vérségi rokonság alapján, joggal tarthatja magát a római imperium örökösének. A most buzgón vitatott római vérség egyszerre a fokozott nemzeti Önerzet és történeti tudat forrása. Az angol régiségbúvárból is most a tudatos antik imperializmus szava kezd megszólalni: „Amikor Önök a római Britannia történetét tanulmányozzák, Angliának nem múltját, de jövőjét tanulmányozzák ... Vitathatatlan, bár eddig kevésre becsült tény, hogy a rómaiak vére csergedez ereinkben... A történelmet újra kell megírni. Ki kell verni a fejünkből a régi barbár britannusok képét, akik állati bőrökbe burkolva, kőszerszámokat használva süiögnek-forognak a tengerparton, amikor a rómaiak itt először kikötnek. El kell felednünk a hamis képet a britannusokról, mint a rómaiak rabszolgáiról. Ezzel szemben a valóság az, hogy a britek és a rómaiak egyformán válllvetve dolgoztak országunknak, mint a római imperium egyik részének dicsőségén. Nem szabad többé angolszász őseinket, mint vad germánokat gondolnunk, akik a brit-római népet kiirtották; hanem oly hódító népnek kell néznünk őket, mely egybe-házasodott a legyőzött néppel, úgyhogy ma mindkettő vére folyik bennünk, így tudjuk csak igazán megbecsülni szigetünk hosszú történeti folytonosságát s látni, hogyan működtek fokozatosan közre a brit, római és angolszász intézmények, szokások, fizikai s lelki sajátságok, hogy fajunk mai embereit létrehozzák. És gondolóra véve azt a dicsőséges múltat, melyből eredtünk, szemünket annál erősebb bizalommal emeljük a jellemnek és világhatalomnak még nagyobb tündöklésére, mely felé haladunk.“ (A. Weigall cikke The Daily Mail 1926. szept. r.)

De ugyanez a hang hallatszik ki az angol világbirodalom miniszterelnökének, Baldwin-nek a Classical Association elnöki székében 1926. januárjában mondott beszédéből is. Az angol államférfiú a klasszikusok tanulmányát tartja ma is a legjobb politikai iskolának s bevallja, hogy amikor első nagy parlamenti választási küzdelmét vívta, esténként fáradtan azAeneist, Horatius ódáit meg az Odysseiát olvasgatta, ő is a római imperium politikai-történeti szuggesztíója alatt áll. „Angolnak lenni — mondja — olyan országban születni, mely akkora hosszú ideig volt a római birodalom lényeges része, és e mellett tudatlannak lenni ennek a birodalomnak történetében: ez annyit jelent, mint minden érzék híján lenni az események változása s mindennapi hatása szempontjából azon perspektíva iránt, melynek jelentékeny szerepe van abban, hogy életünket mint nemzet lássuk és mint egészet nézzük. Nem hiába kovácsolódott Nyugat-Európa Róma üllőjén, s ki tudná megmondani, mennyivel tartozunk mi a római törvény, a római fegyelem, a római fékező hatalom hosszú éveinek s a nagy közös birodalomhoz való tartozásnak, a benne való részvételnek. Időszámításunk első négy

századában a római gondolat és római erkölcs szigetünket meghódította s itt magának állandó hazát teremtett.⁴¹

Az angolok, akik a világimperiumot nem mint a jövő álmát álmodják, hanem tetteleg már megvalósították, mindig buzgón ápolták az antik kiaszszikusok tanulmányát s ezt mindmáig iskoláik művelődési anyagának középpontjává avatták. Sajátos történeti paradoxon: a világ leginkább gyakorlati-gazdasági népe ragaszkodik legszívesebben a klasszikus oktatáshoz. Erre utal a mi Kossuthunk is 1841-ben, amikor a Pesti Hírlap-ban védelmezi a klasszikus tanulmányok művelő értékét. A humanizmus és a liberalizmus szoros kapcsolata, mely az angol lelket oly régi idő óta formálja, lebeg mintaképen Kossuth előtt is. S ennek az eszménynek az angol vezető társadalom ma is hódol. A fiatalabb angol nemzedék e mellett büszke kezd lenni félig római eredetére: az egyetemes humanizmussal szemben e nacionalista büszkeség mögött az angol világbirodalom római eredetének és történeti folytonosságának gondolata húzódik meg. De az angol népnek nincs szűksége e gondolat kifejezésében a hang olyan szuggesztív erejére, mint pl. az olasznak: az ő világimperiuma már is többszörösen felülmúlja a rómaid.

*

Róma régi példája, mint látjuk, újra reprezentatív történeti hatalom, mint amilyenként Nagy Károly kora előtt lebegett. Az antik imperializmus ma újra korszerű; egyes népekben mind nagyobb ehhez a lelki készség és rezonancia. A világtörténet lélekezése évszázados, sőt évezredek hullámú ritmusban ismétlődik. Az európai kultúrpolitika látszólagos locamói szelleme, a Népszövetség Commission de coopération intellectuelle-jének pedagógiai pacifizmusa, a Rockefeller-alap Párizsban székelő tankönyvbizottsága, a Bureau Internatónal d'éducation hazafisági ankétje meg ne tévessen bennünket. Nem az elvek és szavak, de a tények rideg valóságát nézve újra a kilometritis nevű nemzetközi betegség, a hódítani vágyó imperializmus jeleit észlelhetjük. E jelek közé nemcsak az Északi-tengertől az olasz Riviéraig most tervezett új francia erődítmény-rendszer gigantikus méretei, nemcsak az angol flotta nagyszámú új cirkálója és torpedórombolója s az olasz újjászervezett szárazföldi és tengeri haderő tartoznak, hanem a lelkeket csendesen a hatalomvágy szolgálatába állító kultúrpolitika is. Julius Caesar szellemét nyíltan és titokban egyszerre három nagy nemzet is megidézi: mind a három magát érzi egyedül jogos örökösének.

KORNIS GYULA.

¹ Manchester Guardian, 1926. jan. 15. Die Antiké. 1926. II. köt. 156. 1.